УДК 343.7/.8(348)

К. Б. Марисюк, канд. юрид. наук

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра кримінального права та кримінології,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО МАЙНОВІ ПОКАРАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ ПОЛЬЩІ 1932 Р.

В статті розглянуто питання, пов'язані з системою майнових покарань, передбачених у Кримінальному кодексі Польщі 1932 р. Охарактеризовано суть, особливості застосування та місце в системі кримінальних покарань штрафу та конфіскації майна. Звернено увагу на наявність у законодавстві Польщі інших майнових покарань, не передбачених згаданим Кримінальним кодексом.

Ключові слова: кодекс, покарання, штраф, конфіскація майна.

Дослідження історичного та правового досвіду (як власного, так і тих держав, з якими Україна має тісні економічні, політичні та соціальні зв'язки) є одним з найбільш важливих завдань кожної держави. Особливо значимим при цьому видається дослідження тих історичних періодів, які дали б нам можливість запозичити цінний досвід для подальшої розбудови країни. Одним з них сміливо можна вважати період розбудови Польської республіки у 1918–39 рр., тобто з моменту проголошення її незалежності до часу включення західноукраїнських земель до складу УРСР. Саме на вивчення питання майнових покарань, закріплених у Кримінальному кодексі Польщі 1932 р., й орієнтоване наше дослідження.

Кримінальний кодекс Польщі 1932 р. до сьогодні залишається одним з найменш досліджених нормативно-правових актів, що діяли на українських землях першої половини XX ст. До його положень звертались доволі багато вітчизняних науковців, однак вони або лише констатували факт його існування, або ж зосереджувались на якихось вузьких проблемах. Відтак, станом на цей час серйозних напрацювань, які б стосувались системи кримінальних покарань, передбачених КК Польщі 1932 р. загалом, а тим більше майнових покарань, немає.

Усвідомлюючи, що в межах однієї статті розв'язати всі питання, пов'язані з майновими покараннями, передбаченими у досліджуваному нормативно-правовому акті, неможливо, основну увагу буде зосереджено на найбільш важливих, на нашу думку, проблемах. Для досягнення максимально можливої об'єктивності основною джерельною базою виступатимуть праці авторів цього кодексу (в першу чергу, Ю. Макаревича) та його сучасників (наприклад, Вл. Вольтера, Є. Нісенсона, М. Сєвєрскі та ін.).

З початку XX ст. на території Польщі розгорнулась значна законопроектна робота, яка у результаті вилилась у значні нововведення в законодавстві, особливо після проголошення Польщею незалежності у 1918 р.

Не оминули згадані вище процеси й сфери кримінального права. Протягом згаданого періоду було розроблено значну користь змін до чинного кримінально-правового законодавства.

Проте точковим реформуванням справа не обмежилась. Науковцями та практиками було здійснено спроби заново переосмислити та запровадити в життя кримінальне законодавство, яке б відповідало вимогам часу та потребам існую-

© К. Б. Марисюк, 2010

чих суспільних відносин. Як відомо, ці спроби закінчились прийняттям у 1932 р. Кримінального кодексу Польщі, відомого ще під назвою Кримінального кодексу Ю. Макаревича.

Кодифікаційну комісію по розробці нового польського законодавства було створено на підставі закону від 3 червня 1919 р., і вона складалась з президента, трьох віце-президентів і 40 членів.

В секції кримінального права, створеній для розробки проекту кримінального кодексу, визначальну роль відіграли професори Ю. Макаревич та В. Маковскі. В роботі над проектом приймали участь велика кількість юристів, а також спеціалістів у інших сферах — лікарів-психіатрів, психологів.

Остаточний проект кримінального кодексу було прийнято 14 вересня 1931 р. і передано міністру юстиції. Кодекс було введено в дію указом президента від 11 липня 1932 р. [1, 487–488]

Кримінальний кодекс 1932 р. поділяв покарання на основні ("Kary Zasadnicze") та додаткові ("Kary Dodatkowe"). До основних покарань, поряд зі смертною карою, позбавленням волі та арештом, відносилось і майнове покарання у виді штрафу, назване у Кодексі "grzywna".

Відповідно до § 1 арт. 42, штраф призначався у розмірі від 5 злотих до 200 000 злотих [2, 40]. Максимальний розмір штрафу був достатньо високим. Закріплюючи положення, пов'язані зі штрафами, на думку Ю. Макаревича, кодекс мав враховувати два моменти: перший, згідно якого потрібно було уникати покарання, пов'язаного з позбавленням волі, у максимально широкому колі випадків вчинення злочинів невеликої тяжкості; другий, що забезпечені люди могли не відчути негативного матеріального впливу у разі призначення штрафу у невеликому розмірі. Так, наприклад, штраф у розмірі кількох сотень злотих жодним чином не вплинув би на матеріальне становище особи, яка витрачає 50 000 злотих на рік на утримання оранжереї екзотичних рослин [3, 133].

Відтак, основним завданням кодексу було врахування матеріального становища винної особи. Саме цим можна пояснити те, що, не зважаючи на дуже високий максимальний розмір штрафу, його мінімальний розмір є досить низьким. Це було зроблено, на думку Ю. Макаревича, тому, що не розумним було карати арештом бідняка, який не міг заплатити 40 злотих штрафу, в той час, як він міг заплатити п'ять злотих, і наслідок сплати цієї суми відчути на собі надзвичайно суттєво; можливо, ця сума буде для нього рівною вартості харчування протягом кількох днів чи навіть тижнів [3, 133].

На це ж звертав увагу і Вл. Волтер, зазначаючи, що, використовуючи приписи закону щодо меж штрафу, суддя може користуватися настільки розширеними рамками цього покарання, що має можливість відповідно пристосувати його (покарання) до кожного злочинця [6, 40].

Максимальний розмір штрафу, передбачений § 1 арт. 42, встановлювався не лише щодо випадків, коли штраф визначався єдиним або альтернативним покаранням, але й щодо випадків, коли мова йшла про так званий кумулятивний штраф, тобто коли останній приєднувався як додаткове до іншого покарання (наприклад, до позбавлення волі згідно арт. 33 [2, 35–36], § 2 арт. 42 [2, 40], 134 [2, 100], 135 [2, 100], 160 [2, 128] та ін.). Згідно з Розпорядженням Президента Польщі від 24 жовтня 1934 р. за № 851 Про злочини проти безпеки Держави, передбачалась можливість поєднання штрафу з позбавленням волі, і у такому випадку розмір штрафу міг становити до 100 000 тисяч злотих, а у деяких випадках — у необмеженому розмірі (тобто вище максимального розміру штрафу, передбаченого § 1 арт. 42 Кримінального кодексу) [4, VII].

§ 2 арт. 42 Кримінального кодексу передбачав положення, згідно з яким, якщо злочин було вчинено з корисливих мотивів, призначення штрафу, передбачено його у санкції відповідної статті чи ні, було обов'язковим [2, 40].

У зв'язку з наведеним вище, Є. Нісенсон та М. Сєвєрскі твердять, що суд, не призначаючи штрафу при корисливих злочинах, зобов'язаний був обґрунтувати своє рішення у вироку [2, 40].

Штрафи, які стягувались зі злочинців, згідно § 3 арт. 42, йшли на користь державного бюджету і йшли на потреби установ виконання покарань [5, 62].

На прохання засудженого гродський суд міг відтермінувати стягнення штрафу або розділити його на частини, на час, що не перевищував одного року, якщо сплата штрафу одразу викликала би "надто тяжкі наслідки" для засудженого або його сім'ї (арт. 563 Кримінально-процесуального кодексу).

Згідно § 1 арт. 43, у разі неможливості сплатити штраф або у випадку, якщо його сплата могла призвести до тяжкого матеріального становища засудженого ("...lub w razie gdyby jej ściągnięcie narażalo skazanego na ruinę majątkową..."), суд мав замінити штраф роботою, вибираючи на власний розсуд працю на волі або ж працю у будинках примусової праці ("...w domu pracy przymusowej...") [3, 137].

З наведеного вище положення, як вірно зазначав Ю. Макаревич, можна зробити висновок, що досліджуваний Кримінальний кодекс чітко закріплював тенденцію до ухилення від застосування покарання у виді позбавлення волі. Не лише у випадку альтернативи: арешт чи штраф, перевага надавалась штрафові, але й у тих випадках, коли мова йшла про неможливість виконання цього покарання чи про велику небезпеку для матеріального становища потерпілого, кодекс не використовував традиційної для правової системи Польщі заміни — арешту, а швидше прагнув якраз його й уникнути, переводячи через опосередковані способи покарання знову ж у майнове. Тобто, формувався принцип "не можеш сплатити штрафу — відпрацюй його" [3, 137–138].

Проте, містив досліджуваний Кодекс і положення, згідно з яким штраф міг бути замінений арештом. Про це йшлося у § 2 арт. 43, який зазначав, що, якщо виконання праці засудженим стало неможливим або якщо засуджений умисно ухиляється від виконання праці, штраф може бути замінений на арешт з розрахунку: день арешту — від 5 до 50 злотих штрафу [2, 41].

У § 2 арт. 43 законодавець знову, як і у § 1 арт. 42, застосовує диференційований підхід до розмірів штрафу, залишаючи на розсуд суду визначати, у якій пропорції замінити невідпрацьовану суму арештом. Очевидно, тут також можна вести мову про реалізацію на практиці принципу індивідуалізації покарань, базованої на матеріальному становищі засудженого.

Зазначений вище принцип проявляється і у положеннях § 3 арт. 43, які встановлюють можливість заміни штрафу, приєднаного як додаткове покарання до позбавлення волі, позбавленням волі з розрахунку: день позбавлення волі — штраф від 10 до 100 злотих [2, 41].

Відтак, штраф (кара гривнею), хоч і містить в собі значні елементи пристосування до різного роду випадків, все ж не позбавлений недоліків, притаманних майновим покаранням загалом. І чи не найбільшою проблемою залишається нерівнозначний каральний вплив на засуджених. Очевидним залишається те, що навіть максимальний розмір штрафу, застосований до людей з великими статками, не міг вплинути суттєво на їх матеріальне становище та здійснити якийсь значущий каральний вплив на них. В той же час навіть мінімальні штрафи, застосовані до осіб, які загалом не мали статків або ж мали їх дуже мало, ставили останніх у безвихідне становище. У зв'язку з цим, варто погодитись з Ю. Макаревичем, який зазначав, що цей вид покарання містив ознаки певного привілею для стану заможних [3, 126].

Не зважаючи на наведене вище, важко заперечувати роль штрафу у системі кримінальних покарань того часу. Очевидно, недоречним було б застосування досліджуваного покарання до осіб, які вчинили тяжкі злочини, проте роль штрафу як виду покарання за злочини невеликої тяжкості важко заперечувати.

Ще одним майновим покаранням, передбаченим у Кримінальному кодексі Польщі 1932 р., була конфіскація майна ("przepadek przedmiotyw majątkowych i narzędzi"). Зазначений вид покарання арт. 44 відносить до додаткових покарань [2, 41–42].

Згідно з арт. 50, суд міг вилучити предмети, які були прямо чи опосередковано отримані шляхом вчинення злочину, а також знаряддя, які слугували або були призначені для його вчинення [2, 45].

Виходячи зі змісту арт. 50, ми можемо стверджувати, що законодавець в першу чергу зосереджував свою увагу на випадках безпосереднього отримання майна шляхом вчинення злочину, наприклад, шляхом крадіжки чи грабежу.

Звертає увагу законодавець і на предмети, опосередковано отримані через вчинення злочину. Такими, наприклад, можна вважати речі, придбані на викрадені кошти або кошти, отримані від продажу крадених речей.

Вилучені в установленому порядку речі потрапляли до державної скарбниці і йшли на утримання місць відбування покарань, окрім випадків, прямо встановлених в законодавстві чи міжнародних договорах. Такі винятки, наприклад, містились у Декреті про міри, який скеровував конфісковані речі на користь служби легалізації мірних засобів, Розпорядженні Президента Польщі від 5 грудня 1927 р. Про право на полювання ("O prawie lowieckiem") — на користь доброчинних закладів та ін.

Не зважаючи на те, що арт. 44 містив положення, згідно з яким зазначений у ньому перелік додаткових покарань був вичерпним, польське право того часу знало й деякі інші додаткові покарання, деякі з них можна віднести до майнових.

Так, наприклад, Декрет про міри ("Dekret o miarach") в редакції 1928 р. у арт. 24 закріплював положення, згідно з яким мірні засоби, які не відповідали встановленим приписам, не могли в подальшому перебувати у вжитку, у зв'язку з чим передбачалось їх знищення. Про такий же вид покарання йшлося й у арт. 28 Розпорядження Президента Польщі від 22 березня 1928 р. "Про охорону винаходів" ("O ochronie wynalazkyw").

Можна вести мову і про фактичне збереження такого покарання, як *нав'язка*. Хоч про неї не йдеться у КК, однак вона згадується у праві про правопорушення (адміністративному праві), а також у додаткових законах. Назагал нав'язка і надалі відрізнялась від штрафу тим, що вона йшла на користь потерпілго, а не державної скарбниці [6, 43–44].

З іншої сторони, вона відрізнялась і від цивільно-правового відшкодування, оскільки її метою було не лише відшкодування матеріальної шкоди у фактичному розмірі, але й стягнення певної компенсації (її Вл. Волтер називає "zadośćuczynienie" [6, 43–44]), яка виходить за межі завданої шкоди.

Відтак, можна сміливо стверджувати, що нав'язка початку XX ст. зберігала в собі елемент приватно-кримінального покарання, єдиного в КК Польщі 1932 р.

Підсумовуючи викладене вище, можна дійти до висновку, що КК Польщі 1932 р. містив у собі доволі прогресивні положення для свого часу, в тому числі і ті, що стосувались майнових покарань. Не зважаючи на домінування покарань, спрямованих на фізичну свободу засудженого, прагнення до якомога меншого їх застосування у випадку вчинення злочинів невеликої тяжкості та заміну останніх штрафами важко недооцінити.

Література

1. Бардах Ю., Леснодорский Б., Пиетрчак М. История государства и права Польши / Ю. Бардах, Б. Леснодорский, М. Пиетрчак. — М.: Юридическая литература, 1980. — 560 с.

2. Kodeks Karny i Prawo o wykroczeniach z komentarzem i orzecznictwem Sądu Najwyższego do dnia 1 stycznia 1939 roku / Opracowali Jerzy Nisenson i Mieczyslaw Siewierski, Prokuratorzy Sądu Najwyższego. — Warszawa: Nakladem Gazety Administracji i Policji Państwowej. — 1939. — 365 s.

3. Makarewicz J. Kodeks Karny z komentarzem. Czwarte wydanie / J. Makarewicz. — Lwyw: Wydawnictwo Zakladu Narodowego Imienia Ossolińskich, 1935. — 528 s.

4. O niektyrych przestępstwach przeciwko bezpieczeństwu Państwa. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24. października 1934. Nr. 94. poz. 851. Dz. U. R. P. / Kodeks Karny i Prawo o wykroczeniach z komentarzem i orzecznictwem Sądu Najwyższego do dnia 1 stycznia 1939 roku / Opracowali Jerzy Nisenson i Mieczyslaw Siewierski, Prokuratorzy Sądu Najwyższego. — Warszawa: Nakladem Gazety Administracji i Policji Państwowej. — 1939. — 365 s.

5. Pieracki J. Polskie prawo karne (Kodeks Karny, Prawo o wykroczeniach, Przepisy wprowadzające) / J. Pieracki. — Lwyw: Nakladem "Bibljoteki Kresowej", 1932. — 318 s.

6. Wolter Wl. Zarys systemu prawa karnego. Część ogylna. Tom II / Wl. Wolter. — Krakyw: Leon Frommer, 1934. — 198 s.

К. Б. Марисюк, канд. юрид. наук

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра уголовного права и криминологии,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина

К ВОПРОСУ ОБ ИМУЩЕСТВЕННЫХ НАКАЗАНИЯХ В УГОЛОВНОМ КОДЕКСЕ ПОЛЬШИ 1932 Г.

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены вопросы, связанные с системой имущественных наказаний, предусмотренных в Уголовном кодексе Польши 1932 г. Охарактеризована сущность, особенности применения и место в системе уголовных наказаний штрафа и конфискации имущества. Обращено внимание на наличие в законодательстве Польши других имущественных наказаний, не предусмотренных упомянутым Уголовным кодексом.